

בפתח הספר

אפתח בנימה אישית. כשהתקבלתי ללמד באוניברסיטת בר-אילן בשנת 1968, כמורה מתחיל, שובצתי בשתי מחלקות: במחלקה לתלמוד, שבראשה עמד פרופ' י"ד גילת, ובמחלקה לתולדות ישראל, שבראשה עמד פרופ' משה בר. שניהם קיבלו אותי בחיבה ובידידות יוצאת מן הכלל, ומיד הרגשתי שם כמו בבית. עם פרופ' בר אף הייתי נוסע במכוניתו מירושלים לרמת-גן — לאוניברסיטה. כשהזדקקנו, אשתי ואני, לנפט לחימום דירתנו הקטנה שהייתה באבו טור הערבית, היה פרופ' בר מסיע אותי במכוניתו לתחנת הדלק למלא את מכל הנפט — עד כדי כך הדוקים היו קשרי הידידות שנוצרו בינינו, בין חוקר צעיר וחוקר מנוסה בעל שם. הוא אף שיתף אותי בהתלבטויותיו המחקריות ואף בחידושו בצורה אדיבה ביותר. ועל כן שמחתי מאוד להזדמנות לגמול למשפחתו, ובייחוד לרחל אשתו תיכדל לחיים טובים וארוכים, שאירחה אותנו פעמים רבות לסעודות ליל שבת, בכתיבת דברים קצרים במעין מבוא. פרופ' בר, שהיה תלמיד חכם מובהק גם עם עבר חקלאי, חקר בעיקר את החיים היום-יומיים של חז"ל הן בארץ ישראל והן בבבל. מקורותיו היו הן התלמודים, והן ספרי האגדה, ואף מסורות היסטוריות שבספרות הגאונים. כך למשל, כדי לברר היבטים כרונולוגיים, שהם עיקר להבנה היסטורית, היה צריך לחקור לעומק את אגרת רב שרירא גאון, שהיא היסוד והבסיס לכרונולוגיה תלמודית (ואף של הגאונים). שני ספריו, 'אמוראי בבל: פרקים בחיי הכלכלה', רמת-גן תשל"ה, ו'ראשות הגולה בבבל בימי המשנה והתלמוד', תל אביב 1970, התרכזו בבבל, אבל מעבר לכך נצטברו לו מאמרים רבים (ואף חומר רב שלא הגיע לידי פרסום) על ארץ ישראל.

רצונו היה להוסיף על ספרו 'אמוראי בבל', או להוציאו מחדש עם מילואים מרובים ומשמעותיים. ואף שלא עלה הדבר בידי, יצאו לאור מספר מאמרים על בבל התלמודית, כגון אלה שבמדור הראשון והשלישי של הספר הזה, ובהם כמה חידושים שנתבררו לו עקב חקירותיו במקורות הפרסיים (הססנידים) ובדת הזורואסטרית.

ואולם מלבד התעסקותו בחיי החכמים והאוכלוסיה היהודית הכללית שבבבל, לא נזח את תורת ארץ ישראל התלמודית. הוא חקר את המבנה החברתי, דפוסי הנהגה ציבורית, אופיין של הישיבות, דברי הגות ומחשבה של חכמי ארץ ישראל כגון: קידוש השם, תשובה וכפרה, תורה עם דרך ארץ והמושג "כתר תורה", וכו'.

מדור מיוחד במחקריו – ואת זה ניסיתי לשכנע אותו עוד בחייו להוציאו כספר בפני עצמו – הוא המדור האחרון, "הדמויות המקראיות בראי חז"ל". כאן בסדרה נפלאה של מאמרים-פרקים, הוא מגולל בפנינו את החיים הפנימיים של חכמים אחדים בארץ ישראל, המתחים, הסכסוכים והתככים שביניהם. את זה הוא מגלה בפרשנות האגדית לדמויות מקראיות, אשר משקפת את מצבם של חכמים מתקופת התנאים והאמוראים. אמנם גישה מעין זו כבר מצינו במחקרים של קודמיו, כגון אפטוביצר וביכלר, ואולם סדרת מאמריו של בר מהווה לא רק פרדיגמה מתודולוגית לגישה היסטורית חברתית מסוימת, אלא אף מציירת תמונה חיה ובמידה מסוימת רציפה של החיים באותם הימים.

ירושה עשירה הותיר לנו פרופ' משה בר ז"ל בכתביו המגוונים, ירושה השופכת אור על הרבה סוגיות עמומות ועלומות, ואף מחיה בפנינו את דפי התלמודים והמדרשים ומכניסה אותנו ללב ליבה של ארץ ישראל ובבל של חז"ל. נלמד מעצם דבריו, ואף נמשיך לחקור בדרכו ובשיטתו שפילס לנו ולחוקרי הדורות הבאים.

דניאל שפרבר